

PAVELDOSAUGA IR TARPDISCIPLININIS
KONTEKSTAS

Rasa Čepaitienė

IVADAS

Paveldosauga nuo pat savo atsiradimo siejosi su daugeliu pažinimo sričių ir, kaip rodo dabarties tendencijos, šios sąsajos – ypač su socialiniais-humanitariniais mokslais – ne tik nepraranda savo aktualumo, bet tik nuolat stiprėja. Tačiau, skirtingai nuo minėtų mokslų, paveldosauga yra ne tik ir ne tiek *teorinė*, bet ir aiškiai bei neišvengiamai *praktinė* veiklos sritis. Matyt, ieškant tikslesnių analogijų, adekvačiausias būtų jos palyginimas su medicina (ypač jos atšaka geriatrija). Abi šios disciplinos gimė iš praktinio poreikio užbėgti už akių ligoms (profilaktika) – gydyti neišvengiamo daiktų nykimo ar žmonių senėjimo pasekmes. Matyt, neatsitiktinai abi sritis sieja ir *reabilitacijos* sąvoka.

Tačiau paveldosaugą būtų netikslu laikyti vien utilitaraus santykio su praeities materialiosiomis (o nuo XX a. paskutinio dešimtmečio ir nematerialiosiomis) praeities kultūros liekanomis raiška. Neką mažiau šioje srityje svarbūs ir *teoriniai* klausimai, sujungiantys platų įvairialypių problemų įvardijimo ir jų sprendimo spektrą. Pažymėtina, kad net pati „praktiškiausia“ paveldosauginės struktūros (žr. 3 lentelę) atšaka – paveldotvarka – nuo pat savo atsiradimo iki šiol neišvengia ir ypač aštrių teorinių diskusijų, pradedant šios srities „klasikų“ E. E. Violet-le-Duco, J. Ruskino, W. Morriso, G. Giovannioni, C. Boito ir pan. mintimis ir baigiant ką tik pasirodžiusioje Salvadora Munozo Vinaso studijoje svarstomomis idėjomis¹.

Toliau šiame straipsnyje ir bus bandoma aptarti paveldosaugos ir giminių disciplinų problemines sąveikas istorijos eigoje ir jų raidos perspektyvas.

Analizuojant tokių humanitarinių mokslų kaip istorija, etnologija, archeologija, muzeologija bei paveldosauga teorinės raidos tendencijas pastebima, kad į akis krintančios jų raidos paralelės negali būti atsitiktinės. Tuo remiantis bus svarstoma ir profesionalaus istoriko dalyvavimo paveldosaugos procese problema bei jo vaidmens kitimas per pastaruosius keletą dešimtmečių.

¹ S. M. Viñas, *Contemporary Theory of Conservation*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005.

1. TARPDISCIPLININĖS SĄVEIKOS BRUOŽAI

Pradžiai keletas štrichų, parodančių, kokie sudėtingi ir įvairalypiai ryšiai sieja paveldosaugą su įvairiomis pažinimo sritimis.

Nors iš humanitarinių disciplinų paveldosaugos santykiai su *istorija*² ir *archeologija*³ yra tampausi ir akivaizdžiausi, tačiau ir ganėtinai komplikuoti. Ne mažiau aktuali disciplininė sąveika vienija paveldosaugą ir su *etnologija*⁴. Pastaroji tyrinėja praeities ir dabarties žmonių bendruomenių gyvenimo būdą, daugiausia akcentuodama socialinę, materialią ir intelektualinę jų kultūros raišką. Šias pažinimo sritis vienija dėmesys materialios ir nematerialios kultūros formoms, tačiau paveldosaugai labiau rūpi, ką daryti su konkrečiu artefaktu, pastatu ar kraštovaizdžiu, o etnologijai – visų pirma klausiti, *ką jis reiškia* konkrečios bendruomenės pasaulėžiūrai? Savo ruožtu etnologams rūpi ir tokių klausimų kaip *kodėl ir kam saugomi kultūros paveldo objektai? ką reiškia ši apsauga?* ir t. t. kėlimas, o tai, savaime suprantama, suartina šias disciplinas ir labai išplečia jų sąveikos lauką⁵.

Kitas galimos šių mokslų potencialaus bendradarbiavimo aspektas – aukštosios/žemosios (liaudies ir populiariosios) kultūrų ir menų bei jų artefaktų funkcionavimo visuomenėje problemų svarstymas⁶. Etnologinių / antropologinių metodų taikymo nusipelno ir kitos praktinės paveldosauginės veiklos sferos. Pavyzdžiui, dailės muziejuose meno kūriniai dažniausiai saugomi dėl jų estetinės vertės, ignoruojant religinę, mitologinę ar kitas. O tai lankytojams neišvengiamai kelia tų objektų reikšmės suvokimo ir interpretacijos problemų. Be to, muziejuose šie artefaktai dekontekstualizuojami. Pastarųjų problemų nagrinėjimas suartina paveldosaugą ne tik su muzeologija, bet ir su *meno istorija*.

Dar viena svarbi tarpdisciplininės sąveikos sritis – *ekologija*. Nors daugelyje šalių dar tebesilaikoma tradiciškai susiformavusios gamtos ir kultūros paveldo atskirties, bet kai kur į paveldą jau bandoma žvelgti holistiškai ir integraliai (tai ypač būdinga JAV paveldosaugos sistemai). Be jokios abejonės, konservavimo praktikų požiūriu šis skirtumas yra prasmingas, bet kalbant apie lankytojų vadybą bei interpretaciją išryškėja akivaizdūs jų kokybiniai panašumai. Tad pastaruoju metu

² Plačiau žr. R. Čepaitienė, *Istorija ir paveldotyra – glaudesnio dialogo link* // Kultūros paminklai. Vilnius: Savastis, 2001, nr. 8, p. 127–133.

³ R. Čepaitienė, *Nuo Indianos Džonso iki Laros Kroft, arba Kintantis archeologijos vaidmuo dabarties pasaulyje* // Miestų praeitis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kla, 2004, nr. 1, p. 7–42.

⁴ Trumpai paveldosaugos ir kitų disciplinų ryšius Vakarų paveldosaugos specialistai apžvelgia veikale *European Heritage. Planning and Management* (ed. by G. Ashworth and P. Howard). London: Intellect, 1999, p. 26–29.

⁵ Apie tai žr. *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques* (sous la dir. de D. Fabre), Collection Ethnologie de la France, cahier 15. Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 2000.

⁶ Apie antropologinę paveldo dimensiją plačiau žr. JAV antropologės Barbaros Kirshenblatt-Gimblett veikalus: B. Kirshenblatt-Gimblett, *Theorizing Heritage* // *Ethnomusicology*. 1995, vol. 39, no. 3, p. 367–380. [žiūrėta 2002-04-09]. Internetė: <<http://www.nyu.edu/classes/bkg/web/>>; B. Kirshenblatt-Gimblett, *Destination Culture. Tourism, Museums and Heritage*. Berkeley: University of California Press, 1992 ir t. t.

vis labiau akcentuojamas kraštovaizdžių ekologijos teorijų ir metodų taikymo poreikis paveldo tyrimuose⁷.

Miesto vaizdą irgi galima laikyti kraštovaizdžio dalimi. Todėl šiuolaikinis *miestų planavimas* neišvengiamai susiliečia su paveldosauga. Jų sąveikos erdvė apima naujų statybų istorinėje aplinkoje, *seno ir naujo* derinimo ir panašių problemų sprendimą. Tenka pažymėti, kad istorinių miestų paveldosaugoje istoriškai susiklostė tradicija akcentuoti paminklotvarkines veikas, o ne paveldo objektų interpretaciją⁸. Tačiau savo ruožtu miestų planuotojai vis labiau turi atsižvelgti į didėjančius atvažiuojamojo turizmo mastus. Tad išsamios *turizmo studijos* irgi tampa aktualios paveldosaugai.

Visų pirmiau minėtų ir nemintų disciplinų raidoje galima nesunkiai įžvelgti tam tikrų panašumų, kurie reikalautų atidesnės analizės.

2. ISTORINĖ KELETO HUMANITARINIŲ DISCIPLINŲ RAIDOS PERSPEKTYVA

2.1. Paveldosauga „iki paveldosaugos“

Nors „paveldosaugos“ sąvoka pačia bendriausia prasme reiškia praeities liekanų išsaugojimo pastangas, tačiau jos raidos procesas rodo per keletą pastarųjų šimtmečių jos suvokime vykusius esminius pokyčius, apėmusius apsaugos objektų sampratą, jų atrankos kriterijų, apsaugos priemonių, instrumentų ir tikslų kaitą.

Tam tikrus paveldosauginės veiklos požymius galime fiksuoti jau nuo antiikos laikų. Tačiau iki pat naujųjų laikų vyravo veikiau priešingos tam tendencijos. Pastarąsias įkūnytų visais laikais plačiai praktikuotas senųjų pastatų perdirbimas ar jų dalių naudojimas naujoje statyboje. Tyrinėtojai teigia, kad kiek daugiau „savo“ paveldu rūpinosi ir jo vertę suvokė tik labiausiai išsilavinę visuomenės sluoksniai ar socialiniai institutai – monarchija, aukštuomenė ir Bažnyčia⁹.

Nors Renesanso epochoje pradėjusi formuotis nauja istorijos vizija turėjo didelės įtakos ir paveldosauginei minčiai, tačiau pastaroji liko kur kas artimesnė archeologijai ir muzeografijai nei istoriografijai. Galima net teigti, kad šis artumas kilo iš to paties šaltinio – *antikvarizmo* – kurį galima laikyti pirmąją sąmoninga intelektine pastanga rinkti, saugoti, klasifikuoti ir kaupti informaciją apie kultūros vertybes – dažniausiai kilnojamąsias ir ypač meno kūrinius. Tačiau ši sąvoka tebėra nepakankamai aiški – ar antikvarizmu turime vadinti *bet kokią kolekcionavimą*? Tai yra žmogui būdingą veiklą, kurios istoriniai paliudijimai siekia dar senovės laikus? Ar tik Renesanso epochoje kilusį intelektualų eruditų sąjūdį išsamiau rink-

⁷ Landscape Meanings and Values (ed. by E. C. Penning-Roswell and D. Lowenthal). London: Unwin Hyman, 1989.

⁸ Plačiau žr. R. Čepaitienė, Istoriniai miestai paveldosaugos akiraityje // Miestų praeitis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kla, 2004, nr. 1, p. 43–78.

⁹ J. P. Babelon, A. Chastel, La notion du patrimoine // La Revue de l'Art. 1980, nr. 49, p. 5–31.

ti, saugoti ir bandyti moksliškai klasifikuoti praeities kultūrų (daugiausia, žinoma, graikų ir romėnų) materialiąsias liekanas?

Iš esmės, atrodo, šios dvi interpretacijos nelabai prieštarauja viena kitai. Prancūzų paveldosaugininkas J.-M. Leniaud teigia, kad jau antikoje galima aptikti visą eilę mums artimų paveldosauginių praktikų, pavyzdžiui, iš šios epochos mus pasiekė ir pirmasis Pasaulio paveldo vertybių sąrašas – Septyni pasaulio stebuklai, pirmąkart paminėti V amžiuje pr. Kr. Herodoto *Istorijoje* ir išreiškiantys Aleksandro Didžiojo siekį kultūriškai suvienyti barbarų ir graikų kraštus, Europą ir Aziją. Šių išskirtinių vertybių sąrašo egzistavimas leidžia įsivaizduoti ir turizmo, siekiant jas pamatyti, užuomazgas. Galiausiai antikos šaltiniai atskleidžia meno kūrinų rinkos, kolekcionierių, restauratorių veiklos pėdsakus, pirmuosius valstybės, kaip apsaugos darbų iniciatorės ir finansuotojos, kišimosi atvejus¹⁰. Tačiau dauguma tyrinėtojų sutaria, kad, nepaisant šių pavienių epizodų, būtent Renesansas turėjo neabejotinai lemiamos įtakos daugelio būsimųjų humanitarinių disciplinų užuomazgoms. Kad ir kaip ten būtų, *kolekcionavimas, be abejonės, yra seniausia paveldosauginė praktika*. Beje, verta paminėti, kad antikvarizmas kai kurių autorių laikomas ne tam tikru paveldosaugos istorinės raidos etapu, o tiesiog specifine nuostata praeities atžvilgiu, anaipol neišnykusia ir šiandien. Pavyzdžiui, prancūzų medijų teoretikas Régis Debray dabartiniame paveldo industrijos Vakaruose bume išvelgia į antikvarų laikyseną labai panašią elgseną be atrankos kaupiti viską, kas tik papuola į rankas, kurią net pavadina „Nojaus kompleksu“¹¹.

XVII-XVIII amžius galima laikyti „paveldo“ sampratos raidoje pereinamuoju laikotarpiu¹². Tuomet fiksuojamas nors dar netiesioginis ir neišsąmonintas ekonominio bei socialinio paveldo matmens aktualizavimas. Tai rodo besiplečiantis muziejų tinklas ir didėjanti jų socialinė reikšmė, tobulėjantys meno kūrinių restauravimo, šios srities įstatymų leidimo ir katalogavimo bei inventorizavimo bandymai. Loginės objektų klasifikacijos, jų ištraukimas iš įprastos aplinkos (dekontekstualizavimas) ir akademinis „sterilizavimas“, išorinės taksonominės jų struktūros atskleidimo paieškos būdingos daugeliui tuo metu besiformuojančių pažinimo sričių – archeologijai, muzeografijai, geologijai, botanikai ir pan.¹³ Tik su Apšvieta prasideda sistemingos istorijos, meno istorijos, archeologijos studijos. To pasekmė – formuojasi nauja sistemiško artefaktų katalogavimo samprata¹⁴. Šiam laikotarpiui būdingas ir Romantizmo intelektualinio sąjūdžio lemtas atsisukimas į gamtą, natūralių ir kultūrinių kraštovaizdžių estetinis vertinimas¹⁵.

¹⁰ J. M. Leniaud, *Voyage au centre du patrimoine // Domestiquer l'histoire...*, p. 187.

¹¹ R. Debray, *Trace, forme ou message? // La confusion des monuments. Les Cahiers de médiologie 7*. Paris: Gallimard, 1999, p. 29.

¹² F. Choay, *L'allégorie du patrimoine*. Paris: Seuil, 1996, p. 49–72.

¹³ *European Heritage Planning and Management...*, p. 36.

¹⁴ E. Hooper-Greenhill, *Museums and the Shaping of Knowledge*. London: Routledge, 1992, p. 133–144.

¹⁵ J. Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*. London: Butterworth/Heinemann, 1999, p. 74–76.

2.2. Modernioji tarpdisciplininė sąveika

Tyrinėtojai sutaria, kad ypač ryškų impulsą plėtoti paveldosauginę veiklą kur kas platesniu mastu lėmė tokie destruktivūs veiksniai kaip naujųjų amžių religiniai ir dinastiniai karai, Napoleono karai, industrinė revoliucija. Teigiama, kad ypač Didžioji prancūzų revoliucija turėjo lemiamos įtakos paveldo įvertinimui, nes būtent tuo laikotarpiu gimsta tokios sąvokos kaip *vandalizmas* ir *nacionalinis paveldas*, kurį privalo saugoti valstybė¹⁶.

Kaip žinoma, industrinės eros pradžia iškėlė ryškų prieštaravimą su tradicine gyvensena ir aplinka, kurį amžininkai įprasmino skirtingai, rinkdamiesi elgesio būdus nuo jos naikinimo ar perdirbimo iki bandymo išsaugoti ar atkartoti naujoje kūryboje (pavyzdžiui, istorizmas architektūroje).

XVIII pab.–XIX a. pr. – ir modernųjų humanitarinių mokslų, tarp jų istorijos, formavimosi metas. Iki industrinės eros pradžios jos vietą buvo užėmusi tradicija, kurios nereikėjo dirbtinai saugoti. Istoriniai įvykiai ir praeities liekanos paprastai būdavo pasitelkiami didaktiniams dabarties tikslams tenkinti (istorinis pragmatizmas).

XIX a. tapo ir ypatingo paveldo bei nacionalinio identiteto „sukabinimo“ laikotarpiu. Vakarų Europoje visuotinai įsigalint nacionalizmo ideologijai, praeities paminklai imti laikyti nacijos istorijos dokumentais ir kolektyvinio tapatumo simboliais, dėl to pradėti saugoti ir restauruoti¹⁷. Tokiu būdu meninio romantizmo ir politinio nacionalizmo kombinacija vedė prie *elementinės paminklosaugos* sampratos sukūrimo. Pastaroji veiklos prioritetu pasirinko daugiausia praktinių paminklotvarkinių problemų sprendimą ir teorinių principų, kaip tai daryti, suformavimą. Epochai būdingi ir pirmieji efektyvūs paminklų apsaugos įstatymų leidimo bandymai. Šiems žingsniams būta tik keletas precedentų ankstesnėse epochose – Italija nuo Renesanso laikų, Švedija – nuo XVII a., keletas kitų Europos šalių – nuo XVIII a.¹⁸

Ši pirmoji mokslinė paveldosaugos paradigma, dar vadinama *prezervacionistine prieiga* (*preservation approach*) arba elementine paminklosauga, Vakarų Europoje dominavo XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje. Iš esmės ji koncentravosi į išskirtinius pastatus ar meno kūrinius kaip paminklus, „ekspertų“, laikančių save kultūros vertybių sergėtojais, atrinktus remiantis numanomai objektyviais ir aki-vaizdžiais vidiniais kriterijais, tokiais kaip senumas ar grožis¹⁹. Įdomu, kad tiek XIX a. istorikų, tiek besiformuojančios paminklosaugos specialistų dėmesio centre

¹⁶ F. Choay, *L'allégorie du patrimoine...*, p. 73–92.

¹⁷ P. Léon, *Les principes de la conservation des Monuments historiques. Evolution des doctrines* // Congrès archéologique de France, XCVIII session. 1934, p. 2–52.

¹⁸ Z. Kobylnski, *Teoretyczne podstawy konserwacji dziedzictwa archeologicznego*. Warszawa: Res Publica Multietnica, 2001, p. 21–42.

¹⁹ G. J. Ashworth, *From History to Heritage – from Heritage to Identity*. In *Search of Concepts and Models* // *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe* (ed. by G. J. Ashworth and P. J. Larhcam). London: Routledge, 1994, p. 15; taip pat žr. G. J. Ashworth, *Conservation as Preservation or as Heritage: two Paradigms and two Answers* // *Built Environment*. 1997, vol. 23, no. 2, p. 92–102.

iš esmės atsiduria individualybė: pirmiesiems labiausiai rūpi pavieniai politiškai reikšmingi įvykiai bei asmenys, antriesiems – unikalūs, reprezentacinę vertę turintys praeities paminklai. Galime manyti, kad tai nėra atsitiktinis sutapimas.

Tyrinėtojas Michaelas Hunteris pagrįstai klausia, kodėl visa tai atsitinka būtent XIX a.? Jo nuomone, tam reikšmės turėjo keletas nevienalyčių faktorių²⁰. Į naująją paminklosaugos įstatymų leidybą ir organizaciją galima žiūrėti per centrinės ir lokalinės valdžių stiprėjimo prizmę. Šie procesai iš tiesų būdingi XIX a. Ši mokslininko prielaida paaiškintų reiškinio atsiradimo laiką, tačiau nepaaiškina jo priežasčių, t. y. kodėl žmonėms ši veikla ėmė atrodyti prasminga, sektina ir verta valstybės dėmesio. Juk ir iki tol būta stiprių centralizuotų valstybių, tačiau joms neprireikė paminklosaugos. Tai rodo, kad *negalima* šio fenomeno kildinti vien iš valstybingumo procesų.

M. Hunterio nuomone, paminklosaugos įstatymų leidyba ir praktika kyla iš naujos, iki tol neegzistavusios, neformalios viešosios opinijos konsensuso. Kokios buvo šios opinijos susiformavimo priežastys? Svarbiausia jų – intereso praeičiai populiarizacija ir vulgarizacija, kylanti iš XVIII a. susiformavusios edukacijos ir laisvalaikio filosofijos. Tai rodo turizmo, atsiradusio Renesanse, palaipsnis masiškėjimas ir plitimas. Antikvarizmas taip pat tik XIX a. tampa patraukliu ir populiariu užsiėmimu, pasireiškusi didėjančia istorinės tematikos knygų rinka, muziejų tinklo augimu ir istorinių draugijų gausėjimu. Taigi, lyginant su ankstesnėmis epochomis, būtent XIX a. vis daugiau žmonių įsitraukia į veiklą, susijusią su istorinės praeities įprasminimu. XX a. ją dar labiau paskatins žiniasklaida ir „paveldo industrija“.

Tačiau stebina ne paveldosauginės veiklos masinis suintensyvėjimas, bet jos pobūdis, t. y. ne kiekybė, o kokybė. XIX a. formuojasi suvokimas, kad praeities pažinimas leidžia mums geriau suprasti savo pačių gyvenamą laiką. Iki tol vyravęs nostalgiškas senovės (ypač graikų ir romėnų kultūros) garbinimas kokybiškai kinta. Formuojasi kritiškas santykis su praeities liekanomis, kurios pradedamos suvokti kaip vienintelis šaltinis jai pažinti ir todėl imamos saugoti. Vis aiškiau matomas skirtumas tarp dabarties ir ankstesnių epochų, *atsiranda* anachronizmo sąvoka. Visi minėti procesai ir daro įtaką *istorizmui*, kaip naujos istorijos mokslo sampratai, atsirasti (anksčiausiai Vokietijoje).

Tuo remiantis galima teigti, kad istoristinis požiūris XIX a., dar vadinamame „istorijos amžiumi“, turėjo didžiulės įtakos visoms idėjų sritims Europoje, tarp jų ir paminklosaugai. Istoristai, teigiantys istorinės kaitos unikalumą, buvo smarkiai veikiami nacionalistinės ideologijos ir patys turėjo didelės įtakos nacijų kilmės, raidos ir ypatybių tyrimui ir interpretacijai. Taigi galima daryti išvadą, jog *modernioji paminklosauga yra nacionalizmo bei istorizmo pasekmė ir tęsinys*.

XIX a. susidariusios modernios nacionalinės valstybės tapo iš esmės ne tik svarbiausiomis paveldo saugotojomis, nes perėmė į savo rankas ir sakralinį bei aukštuomenės palikimą, bet ir oficialiosios istorijos versijos formuotojomis. Tokiu būdu jos

²⁰ M. Hunter, *The Preconditions of Preservation: A Historical Perspective* // *Our Past before us* (ed. by D. Lowenthal and M. Binney). London: Temple, 1981, p. 22–32.

tapo ir pagrindinėmis abiejų disciplinų institucionalizacijos bei profesionalizacijos procesų skatintojomis²¹. To pasekmė – nekilnojamosios kultūros vertybės buvo atribotos nuo kilnojamųjų, priskirtų archeologų ir muziejininkų kompetencijai.

Panaši situacija susiklosto ir archeologijoje. Manoma, kad jai, kaip savarankiškai disciplinai, susiformuoti lemiamos įtakos irgi turėjo nacionalizmo išsigalėjimas politinėje Europos arenoje. Net drįstama teigti, jog be nacionalizmo ideologijos archeologija, kaip praeities tyrimas, galėjo niekuomet nepasiekti šio lygmens, likdama tik pavienių individų laisvalaikio pomėgiu ar hobiu. Be to, nacionalizmo ir archeologijos tamprus ryšys laikomas bendru reiškinio, būdingu visoms Europos šalims per pastaruosius 200 metų²². Analogišką situaciją matome ir moderniosios muziejininkystės atveju²³.

Atsižvelgiant į šiuos procesus galima išskirti keletą paveldosaugos raidos fazijų²⁴. Pirmiausia paminėtinas visuotinis paveldo objektų apskaitos ir *inventorių įdiegimas*. Antra, galima pažymėti jau minėtą *visuomeninį paveldo apsaugos poreikio pripažinimą*. Trečia, be abejonės, reikia fiksuoti sparčią *profesionaliosios praktikos raidą* (ypač po Antrojo pasaulinio karo), kai elementinės paminklosaugos paradigmą apie 1960 m. daugelyje Vakarų Europos šalių ima gerokai platesnis požiūris į apsaugos objektus, perkėlęs dėmesį į ansamblius, vietas bei kompleksus ir akcentuojantis „konservacinį“ (*conservation*) jų priežiūros pobūdį²⁵. Analogišką, tik kiek ankstesnį procesą matome ir istorijos moksle, kuris dar XIX a. pab. ima vaduotis iš valstybės globos, tyrimo objektu pasirinkdamas integralų visuomenės tyrimą.

Kompleksinės-struktūrinės paveldosaugos paradigma atkreipia ypatingą dėmesį ne tik į paveldo objektų formas, bet ir tinkamos jų funkcijos išlaikymo interesą. Tokiu būdu į šį procesą šalia architektų-restauratorių įsitraukia ir miestų planuotojai bei vadybininkai, nes paveldo apsauga vis labiau ima akcentuoti vietovių regeneracijos bei reabilitacijos poreikį dėl tinkamos jų vadybos. Ketvirta, anksčiau minėti veiksniai neišvengiamai sukelia įvairių *interesų* (įstatymų ir praktikos, apsaugos ir kaitos, viešojo ir privataus, pripažintų paveldo objektais ir kitokių vietų / objektų) *derinimo poreikį*. Be to, kintant visuomeninei sąmonei, svarbus tampa nebe pats paminklas ar artefaktas, o sociumo požiūris į jį bei jo daromas poveikis įvairių lygių grupiniam tapatumui. Dėl to paveldosaugos objekto sampratoje pamažu vyksta perėjimas nuo „seno“ prie „ne tokio seno“ (iki dabarties kūrinių), nuo „didingo ir vaizdingo“ prie „menkesnio ir kasdieniškesnio“, nuo „monumentalaus“ prie gerokai platesnio „paminklo“ apibrėžimo, įtraukiančio ištisą krašto-vaizdžių ir miestovaizdžių pripažinimą.

²¹ Histoire // Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement (sous la dir. de P. Merlin et F. Choay). Paris: Seuil, 1988, p. 341.

²² M. Diaz-Andreu, T. Champion, An Introduction // Nationalism and Archaeologie in Europe (ed. by M. Diaz-Andreu and T. Champion). London: Westview Press, 1996, p. 1-23.

²³ Apie moderniojo muziejaus paradigmą plačiau žr. E. Hooper-Greenhill, Museums..., p. 167-190.

²⁴ European Heritage Planning and Management..., p. 42-58.

²⁵ G. J. Ashworth, From History..., p. 16.

2.3. Postmodernusis paveldo apibrėžimas

Šiandien esame penktojoje, dabarties, fazėje. Nuo XX a. 7–8 dešimtmečių pastebimas naujas perėjimas link į rinką orientuotos paveldosaugos, kuri jau ima į praeities liekanas žiūrėti kaip į masinio vartojimo *produktą*, atrinktą remiantis utilitarumo kriterijais, atsižvelgiant į vartotojo poreikių tenkinimą ir valdomą rinkodaros metodais²⁶. Tokiu būdu paveldas virsta sąmoningai kuriamu *dabarties* produktu, siekiančiu patenkinti šiuolaikinio vartojimo poreikius²⁷.

Kaip matome, šis požiūris yra visiškai priešingas daug kur tiek specialiuosiuose akademiniuose tekstuose, tiek populiariojoje spaudoje išlikusiam tradiciniam „paveldo“ apibrėžimui, kuris vertingu laiko iš esmės negausų ir ribotą nuolatinę nykimo grėsmę patiriančių autentiškų praeities objektų kiekį, kurių išlaikymui ir perdavimui ateities kartoms metamos visos paveldosaugininkų pastangos. Bet šiandien – paradoksas – siūloma pažvelgti į paveldą kaip į gausų ir perteklinį.

Pasak specialistų, paveldo ištekliais, potencialiai tinkamais paveldo produktų kūrimui, tampa platus ir įvairus istorinių įvykių, asmenybių, folklorinių, mitologinių, literatūrinių asociacijų mišinys kartu su išlikusiomis materialiomis praeities liekanomis ar struktūromis, su kuriomis juos galima susieti. Praeitis šiuo atveju matoma kaip plačių galimybių karjeras, iš kurio tik nedidelė dalis bus panaudota „paveldui“ sukurti²⁸. Manoma, kad skirtingi šio potencialaus paveldo elementai gali būti skirtingose vietose ir skirtingu laiku naudojami įvairių žmonių, turinčių skirtingus naudojimo tikslus²⁹. Tokiu būdu paveldosaugos centre atsiduria šiandienos žmonių interesai, o ne istorinių liekanų materija.

Apibrėžiant paveldą per jo vartotojų prizmę kinta ir jo „autentiškumo“ sąvoka bei jo išsaugojimo problema, įgaudama kitą, nebe tradicinę, prasmę. Šiuo atveju ne pati istorinė tiesa, o vartotojas leidžia produktui būti „autentiškam“, nes skirtingiems vartotojams „autentiški“ bus skirtingi dalykai³⁰. Šis, grynai ekonominis, požiūris irgi smarkiai kerta su įprasta, „klasikine“ paveldo apsaugos tikslų samprata.

Galima įtarti, kad būtent dėl šios naujos ir revoliucinės paveldo sampratos įsigalėjimo dabartis, priešingai tikėtinai progresistinei vizijai, kai kurių specialistų vertinimu, kelia daugiau rūpesčių nei optimizmo. Susiduriama su daugeliu sunkiai sprendžiamų problemų. Dėl paveldo demokratizacijos padidėjęs saugotinių ir „vartotinių“ objektų ir vietovių kiekis kartu didina ir apsaugos sąnaudas. Bet šiuolaikinės konservavimo technologijos dar neleidžia patikimai sustabdyti jų tolesnio fizinio nykimo. Kartu vis labiau stiprėja ir jų moralinio išekvojimo pavojus, susijęs su nuolat didėjančiu tarptautinio turizmo srautu į trapias ir pažeidžiamas

²⁶ Does the Past have a Future? The Political Economy of Heritage (ed. by A. Peacock). London: Redwood Books, 1998.

²⁷ B. Graham, G. J. Ashworth, J. E. Tunbridge, A Geography of Heritage. Power, Culture and Economy. London: Arnold, 2000, p. 129–180.

²⁸ G. J. Ashworth, From History..., p. 16.

²⁹ European Heritage Planning and Management..., p. 5.

³⁰ G. J. Ashworth, From History..., p. 18.

paveldo vietoves. Savo ruožtu paveldo turizmo pagimdyta paveldo industrija kelia susipainiojimo laike, ne/be/sugebėjimo atskirti tiesą nuo melo, autentiškumą nuo kičo ir pan. pavojus³¹.

Tačiau anaip tol ne visi paveldosaugos teoretikai dabartį ir ateitį piešia tokiais niūriomis spalvomis. Nors šiandien paveldas ir kelia pagundą būti traktuojamas kaip kone vien *ekonominis išteklius*, turintis nešti apčiuopiamą finansinę naudą, tačiau daugelyje visuomenių siekiama išlaikyti bei skatinti ir jo, kaip *psichologinio* (tradicinė gyvenamoji aplinka palaiko emocinį piliečių stabilumą ir saugumą), *kultūrinio* (didesnis praeities pažinimas leidžia puoselėti dabarčiai aktualias moralines, etines, estetines vertybes), *politinio* (įvairių lygių grupinių identitetų konstravimo ar palaikymo) ir t. t. resurso, panaudos galimybes. Tuo remiantis galima fiksuoti istorinių bei sociokultūrinių aplinkybių nulemtą paveldo resurso sampratų kaitą.

1 lentelė. Istorinio laiko linija (paveldo panaudos akcentų kaita)

kaip kultūriniai ištekliai →	kaip politiniai ištekliai →	kaip ekonominiai ištekliai ³²
(nuo seniausių laikų iki XVIII a. pab.)	(iki XX a. 7–8 deš.)	(nuo XX a. 7–8 deš.)
kaip psichologiniai ištekliai →		

Dabartinės paveldo koncepcijos, akcentuojančios aktyvią ir kūrybišką paveldo naudą ir paveldošvietą, tampa bendradarbiauja ir su atnaujinta muzeologija bei archeologija. Tenka konstatuoti, kad „naujosios paveldosaugos“, kaip ir „naujosios muzeologijos“³³, tikslai ir metodai gana aiškiai skiriasi nuo kai kur vis dar gajos „senosios“, kurios epistema susiformavo XIX a. Teigiama, kad modernieji arba, E. Hooper-Greenhillo žodžiais tariant, „disciplininiai“ muziejai dažniausia eksponuoja tik maždaug 10 proc. savo saugyklų turinio, nes lieka susikonservavę į paveldo žaliavos įgijimą, kaupimą, konservavimą, apsaugą ir dokumentavimą. Kokybiniai „naujosios“ ir „senosios“ muzeologijų ir analogiškai – paveldosaugos paradigmų skirtumai išryškėja būtent dėl požiūrių į lankytojus ir metodų, pagal kuriuos interpretuojami paveldo objektai³⁴. Muziejinių ekspozicijų ar parodų rengimo, paminklinių pastatų bei paveldo vietovių priežiūros principai atspindi, koku būdu įvairiais laikotarpiais buvo ir yra struktūruojamos žinios apie praeitį (žr. 2 lentelę).

³¹ Pagrindiniais dabartinės paveldosaugos situacijos kritikais galima pelnytai laikyti britų specialistus D. Lowenthalį, K. Walshą, P. Fowlerį, R. Hewisoną ir t. t.

³² Plačiau žr. J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, *Dissonant Heritage. The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: John Wiley and Sons, 1996, p. 34–67.

³³ „Naujosios muzeologijos“ sąvoką „nukalė“ Peter Vergo. Plačiau žr. *The New Museology* (ed. by P. Vergo). London: Reaction Books, 1989.

³⁴ J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, *Dissonant Heritage...*, p. 36.

2 lentelė. Episteminiai ir chronologiniai keleto disciplinų raidos panašumai (paradigminė kaita)

Istorinės epochos	Istoriografija ³⁵	Paveldosauga ³⁶	Archeologija ³⁷	Muzeologija ³⁸
nuo Antikos iki Apšvietos pragmatinis praeities naudojimas dabarties tikslams	pragmatizmas	antikvarizmas <i>kilnojamių vertybių kaupimas ir apsauga (pirmieji restauravimo bandymai (nuo XVI a.))</i>	antikvarizmas	antikvarizmas <i>kunskameros, dailės, gamtos objektų rinkiniai</i>
Modernizmas a) nuo 1800 m. <i>objektyvumas, disciplinų profesionalėjimas ir institucionalizacija, didžiųjų naratyvų susiformavimas ir klestėjimas</i>	istorizmas	elementinė paminklosauga <i>nacionalinę valstybę reprezentuojantis ir iškiliausi nekilnojamieji ir kilnojamieji objektai; juridinių-administracinių ir technologinių apsaugos principų susiformavimas</i>	mokslinės archeologijos pradžią <i>klasikinė archeologija, egiptologija ir asirologija, „skandinavisko stiliaus“ archeologija, paleolitinė- evoliucinė kryptis, kultūrinė-istorinė kryptis</i>	analitinis objektų klasifikavimas <i>taksonominiai, „disciplininiai“ muziejai (Luvras)</i>
Modernizmas b) XIX a. pab.–XX a. <i>dėmesys visuomeninėms struktūroms ir procesams</i>	istorizmo įveika: <i>marksizmas, Analų paradigma, integrali socialinė istorija, klometrija</i>	kompleksinė ir struktūrinė paveldosauga <i>nuo XX a. 7–8 deš.</i>	funkcionalizmas, procesualizmas	visumos išpūdzio kūrimas <i>XIX a. pab. etnografiniai muziejai (Skansenas)</i>
Postmodernizmas (maždaug nuo 1970 m.) <i>neoliberalizmas, globalizacija, konsumerizmas, didžiųjų pasakojimų mirtis</i>	postmoderno istoriografija (neopragmatizmas)	paveldas kaip produktas <i>paveldo ištekių komercializacija – paveldo industrija</i>	postprocesualizmas	orientacija į lankytojų poreikius, praeities gyvensenos atkūrimas <i>in situ</i> <i>kultūros centrai, ekomuziejai</i>

³⁵ Pagal Z. Norkus, Istorika. Vilnius: Taura, 1996, p. 10.³⁶ Pagal F. Choay, L'allégorie du patrimoine. Paris: Seuil, 1996.³⁷ Pagal B. C. Trigger, A History of archaeological Thought. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1989, p. 10.³⁸ Pagal R. Monpetit, Musées et universités: des fonctions en redéfinition, des missions complémentaires, des collaborations requises // Les musées en mouvement. Nouvelles conceptions, nouveaux publics (Belgique, Canada) (éd. par S. Jaumin). Bruxelles: Editions de l'ULB, 2000, p. 41–52.

3. SOCIALINĖ PAVELDOSAUGOS PRIZMĖ

Būtina atsižvelgti į dar vieną – socialinį – faktorių, kuris daro didžiulę įtaką paveldosaugos procesų kokybei bei pobūdžiui (žr. 3 lentelę). Anksčiau savo legitimacijos ir tautinio identiteto formavimo bei konsolidavimo tikslais paveldo apsaugos dažniausiai imdavosi nacionalinės vyriausybės, saugodamos meno bei istorijos požįūriu vertingiausius paminklus, steigdamos muziejus ir nacionalinius parkus bei rengdamos ir išlaikydamos įvairių sričių specialistus jiems tirti bei prižiūrėti, o XX a. antrojoje pusėje situacija kokybiškai pasikeitė, į šį procesą įsitraukus miestų, vietovių ar regionų bendruomenėms ir kitoms mažesnėms socialinėms grupėms, savais tikslais pradėjusioms naudoti iki tol ignoruotus ar „paslėptus“ paveldo kodus³⁹.

Nacionalistinė ideologija aktyviai skatino homogeniško socialinio diskurso ir vieningo „nacionalinio paveldo“ sukūrimo siekį, iškeldamą dominuojančios nacionalios pagrindu kuriamos visuomenės interesus, o šiandien matome priešingą tendenciją – siekį išryškinti ir pabrėžti įvairovę bei skirtumus. Paveldo demokratizacija yra akivaizdus šių pokyčių ženklas. Ji, be abejonės, prisideda prie didesnės visuomenės tolerancijos iki tol buvusių užslopintų, marginalizuotų ar diskriminuotų socialinių, religinių ar etninių grupių atžvilgiu, tačiau ir neišvengiamai susiduria su iki tol neegzistavusių arba kur kas menkesnių problemų bei konfliktų sprendimo poreikiu (tai ypač akivaizdu vadinamojo „smurtinio paveldo“ vietovių vadybos atveju⁴⁰). Dėl to, be jau minėtų paveldu besidominčių „tradicinių“ visuomenės grupių, atsirado ir nauji faktoriai, pavyzdžiui, tarptautinės organizacijos, tiesiogiai ar greta savo pagrindinės veiklos užsiimančios ir paveldo klausimais ir veikiau ieškančios tarptautinių panašumų, o ne skirtumų. Tuo ypač pasižymi Europos Tarybos veikla, besiorientuojanti į paneuropinio identiteto konstravimą ir šio uždavinio praktinio sprendimo paieškas (to siekiama ir pasitelkus supranacionalinį „europietiškojo“ paveldo išryškinimą)⁴¹.

Dar vienas šiandien labai svarbus socialinis veiksnys – verslo struktūros, veikiančios paveldą teigiamai ar neigiamai tiesiogiai per turizmo industriją arba netiesiogiai per investicijas į konkrečią vietovę, kraštovaizdžio keitimą, komunikacijas ir pan.

Galime teigti, kad nuo to, kokie socialiniai faktoriai kuriuo laikotarpiu vyrauja, priklauso ir pats požįūris į kultūros paveldą. Specialistai juo domisi pažinimo tikslais, centrinė valdžia ar regioninės-lokalinės bendruomenės bando panaudoti

³⁹ Y. Lamy, Du monument au patrimoine. Matériaux pour l'histoire politique d'une protection // Genèses. 1993, no. 11, p. 50–81; J. M. Leniaud, L'utopie française. Essai sur le patrimoine. Paris: Menges, 1992.

⁴⁰ J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, Dissonant Heritage..., p. 94–130.

⁴¹ R. Johler, Europe, Identity and the Production of Cultural Heritage // Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kla, 2002, t. 2 (11), p. 9–22.

3 lentelė. Paveldosaugos struktūra

	Paveldotyra	Paveldotvarka	Paveldonauda (paveldošvieta)	
Tradiciniai socialiniai faktoriai, apsaugos iniciatoriai – valstybė, paveldosaugos specialistai (akcentas paveldotyrai ir paveldotvarkai)	kompleksiniai tarpdisciplininiai tyrimai: archeologiniai, architektūriniai, menotyriniai, istoriniai, urbanistiniai, aplinkotyriminiai ir t. t.	priežiūra, remontas, konservavimas, restauravimas, regeneravimas, reabilitavimas, atstatymas, atkūrimas ir t. t.	paveldo vietovių vadyba ir interpretacija, paveldo turizmas	Naujieji socialiniai faktoriai (nuo XX a. antrosios pusės) – suinteresuotos visuomenės grupės, tarptautinės organizacijos (UNESCO, ICOMOS, ICCROM, Europos Taryba ir t. t.), verslo struktūros (akcentas paveldonaudai ir paveldošvietai)
	↑	↑	↑	

kaip politinį ar socialinį išteklių, o verslo struktūros – kaip ekonominį ir t. t. Visa tai leidžia apibrėžti šiuolaikinės paveldosaugos sistemos vaizdinį ir jos sudedamųjų dalių tarpusavio sąveiką.

Jau buvo minėta, kad į paveldotvarką buvo fokusuojamasi elementinės ir kompleksinės paveldosaugos paradigmų vyravimo laikais, tačiau šiandien, į šį procesą įsitraukus naujiems socioekonominiams veiksniams, juolab besiformuojant paveldo industrijai⁴², aktualizuojama kūrybingos ir efektyvios paveldonaudos reikšmė, o priklausomai nuo pagrindinio paveldosauginės veiklos akcento pasirinkimo kinta ir paveldotyros bei paveldošvietos uždaviniai. Tai gerai iliustruoja ir istoriko vaidmens kaita paveldosaugos procese.

⁴² „Paveldo industrijos“ terminą 1987 m. bene pirmasis pavartojo britų menotyrininkas Robertas Hewisonas. Žr. R. Hewison, *The Heritage Industry. Britain in a Climate of Decline*. London: Methuen Paperback, 1987.

4. ISTORIKO VAIDMUO PAVELDOSAUGOS SISTEMOJE

Matėme, kad paveldo gausa leidžia išsikristalizuoti ir specializuotis daugybei akademinių disciplinų, bet ir reikalauja jų sąveikos. Kokią vietą šiame kontekste užima istorikas?

Iki pat XX a. 7–8 dešimtmečių tarp istorikų buvo įprasta manyti, kad jų darbo „įrankiai“ yra rašytiniai šaltiniai, o medžiaginės praeities liekanos priklauso veikiausiai menotyrininkų, urbanistų, archeologų, etnografų, muziejininkų, archyvistų, architektų-restauratorių ir pan. kompetencijai. Todėl paveldosaugos sistemoje profesionalus istorikas dažniausia užėmė arba labai specifinę padėtį arba iš viso buvo mažai reikalingas. Iš esmės jis aktyviau dalyvaudavo tik paveldotytros procese (žr. 3 lentelę), tačiau ir čia apsiribodamas archyvinių duomenų apie konkrečias vertybes paieška ir kaupimu. Tuos duomenis vėliau jau kiti specialistai turėdavo integruoti į gerokai platesnį ir įvairialypių teorinių-metodologinių prieigų reikalaujantį paveldo vertybių tyrimo kompleksą (priklausomai nuo konkrečioje šalyje susiklosčiusios tradicijos sukaupytų duomenų „apibendrintojo“ vaidmens dažniausiai imdavosi architektas-restauratorius; tuo metu tai atrodė visiškai logiška, nes jis sprendavo ir kitus su konkretaus paveldo objekto apsauga, sutvarkymu, panauda ir pateikimu lankytojams susijusius reikalus).

Šis, pradinės informacijos apie objektą rinkėjo, vaidmuo iš istoriko praktiškai nereikalavo daugiau nei šaltintyrinių įgūdžių, paremtų dar XIX a. pr. suformuluotais metodologiniais principais. Tuomet buvo pakloti moderniojo istorijos mokslo, to, ką vokiškoji tradicija vadina istorizmu, o prancūziškoji ir anglosaksiškoji – *pozityvistine istoriografija*, pagrindai. Pažymėtina, kad materialioms praeities liekanoms, jų analizei šios paradigmos atstovai skyrė palyginti menką dėmesį. Abejingumas materialinei praeities kultūrai kilo ne tik iš tuo metu griežtai paisyto disciplinų atskirties principo, bet ir iš pačios istoristinės tyrimo logikos, nes hermeneutinis metodas parankus daugiau rašytinio teksto interpretacijai.

Tačiau net ir istorijos mokslo sampratų riboms prasiplėtus ir pradėjus analizuoti gerokai sudėtingesnius nei įvykiai socialinius, ekonominius, politinius, kultūrinius procesus bei struktūras, ši padėtis pakito nedaug. Tad iš paveldosaugos perspektyvos istorija, šiuo, tradiciniu, požiūriu remiantis, gali būti laikoma tik pagalbine paveldotytros disciplina. Bet ar tokia *istoriko pagalbininko* koncepcija nėra pasenusi?

Plati erdvė, reikalaujanti istoriko kompetencijos, atsiveria pačios „paveldo“, „paminklo“ ir jų „apsaugos“ sampratos istorinėje analizėje. Tradicinės paveldosaugos strategijos įprastai apsiribojo: 1) to, kas jau atrinkta saugoti, teisiniu ir administraciniu valdymu; 2) praktinėmis paminklotvarkos užduotimis (saugos ir pritaikymo dabarties praktinėms reikmėms priemonių tobulinimu). Šiame procese pirmu smuiku išties grojo nacionalinių valstybių remiami specialistai – ekspertai, operuojantys juridinių, administracinių ir technologinių kultūros vertybių apsaugos priemonėmis, kurios formavosi nuo XIX a. vidurio iki XX a. antrosios pusės ir galiausiai įgavo

tarptautinį matmenį. Tačiau toks požiūris ignoravo faktą, kad paveldo selekcija vyksta nuolat ir yra neišvengiama. Iš tikrųjų tik dalis paveldo yra aktualizuota ir tampa socialiai reikšminga, o ir šis „socialinio reikšmingumo“ kriterijus kinta priklausomai nuo įvairių aplinkybių bei visuomenės istorinės kultūros.

Tradicinėje, elementinėje, paminklosaugoje sukoncentravus dėmesį į techninius paminklų priežiūros bei tvarkymo problemų sprendinius, iš esmės liko nesuformuluotos pačios praeities materialijų liekanų vartimo „paveldo vertybėmis“, t. y. jų „įpaveldinimo“ proceso, prielaidos: *kokiu būdu* atsirenkama saugomo paveldo dalis iš visos jo masės, *kokie* objektyvūs ir subjektyvūs kriterijai tam pasitelkiami, *kas* tampa kultūros objektu įpaveldinimo iniciatoriais bei skatintojais (valstybė, specialistai, konkrečios visuomenės grupės, verslo struktūros ar pan.?), galiausiai *kokiais būdais* jau atrinktos, sutvarkytos ir visuomenei pateiktos paveldo vertybės *funkcionuoja* tos visuomenės sąmonėje ir *kokią* įtaką jai daro?

Tik veikiant postmoderno filosofinėms bei teorinėms išvalgoms imta teigti, kad kultūros situacija visuomet priklauso nuo konkrečios epochos ideologinių ir aksiologinių nuostatų. Atsižvelgiant į šią pastabą, galima sakyti, kad paveldo verčių hierarchija anaip tol nėra pastovi ir galutinai susiformavusi, o kinta priklausomai nuo epochos istorinės sąmonės būklės. Kad nėra vieningo praeities matymo, besiremiančio absoliučios tiesos ir patikimumo kriterijumi, rodo iki šiol išliekančios skirtingos svarbių praeities įvykių ir procesų interpretacijos, konkuruojančios ar net smarkiai konfrontuojančios tarpusavyje. Tad kiek vienu verčių iškelimą, populiarinimą, o kitų ignoravimą ar slopinimą įpaveldinimo procese⁴³ lemia visuomeninė, o kiek politinė konjunktūra? Atsakymai į šiuos sudėtingus klausimus randami tyrinėjant sociumo mentalitetą, jo santykių su praeitimi kaitą, pačią „paveldo“ idėjos istoriją. Atsižvelgiant į tai galima teigti, jog istorijos mokslo reikšmė paveldosaugai iš esmės gali būti daug platesnė, nei įprasta manyti.

Paveldo sampratai kintant, vis labiau plečiantis ir įtraukiant ne tik materialinės kultūros objektus, bet ištisą tradicinių ar su praeities reflektavimu susijusių žinių, įgūdžių ir vaizdinių kompleksą, kinta ir įprastai susiklostę istorikų bei paveldo specialistų santykiai. Istorija nebėra pagalbinis paveldotyras mokslas. Veikiausiai darosi būtina kalbėti apie *istorinės kultūros*, apimančios įvairias su praeities palikimo sfera susijusias idėjas ir elgesio modelius, tyrimo poreikį.

Šiuo rakursu į historiografijos tikslus bei uždavinius 8-ajame dešimtmetyje pažvelgę vokiečių ir prancūzų istorikai. Tiesa, pirmieji jų labiau akcentavo *istorinės sąmonės* kategorijos reikšmingumą (J. Rüsenas, B. von Borriesas ir kt.), antriesiems

⁴³ J.-M. Leniaud vartojama sąvoka (pranc. – *patrimonialisation*), apibūdinanti materialiosios praeities liekanos pripažinimo paveldo vertybe procesą. Tam, kad jis sėkmingai vyktų, reikia keleto sąlygų išpildymo: 1) utilitarią vertę praradusio objekto apropiacijos, paverčiančios jį potencialia paveldo vertybe; 2) to, kad jį atitiktų tam tikrus kriterijus (estetinį, istorinį ir pan.) ir 3) tarpininkų – iniciatorių (pavyzdžiui, kraštotyros draugijų, savivaldos atstovų ir pan.) įsikišimo. Jean-Michel Leniaud šio proceso priežastis bei sklaidą smulkiai analizavo veikale *L'Utopie française. Essai sur le patrimoine* (Paris: Menges, 1992) ir kituose savo tekstuose.

svarbesni buvo *kolektyvinės atminties* funkcionavimo mechanizmų tyrimai tačiau iš esmės abiejose šalyse imta kalbėti apie istorijos mokslo atnaujinimo būdus.

Tiesos dėlei reikėtų pažymėti, kad J. Rüseno pasiūlyta santykio su praeitimi tipologija daugiau remiasi istorinio naratyvo, kaip pagrindinės istorinės sąmonės raiškos formos, analize, tačiau šias idėjas galima taikyti ir santykiams su materialaus bei nematerialaus paveldo sfera⁴⁴. Akcentuodamas poreikį išsiveržti iš siaurų akademinės istorijos rėmų, J. Rüsenas netikėtai priminė dar antikos mąstytojų suformuluotą idėją, jog istorija turi spręsti ne tik griežtai mokslines, bet visų pirma praktines bei moralines, t. y. gyvenimiškas, problemas⁴⁵. Jo suformuota istorinės sąmonės idėja yra „bendra kategorija, susijusi ne tik su istorijos mokymu bei mokymusi, bet apima visą istorinį mąstymą: jos dėka praeitis patiriama ir aiškinama kaip istorija. Taigi šios kategorijos analizė apima tiek istorijos tyrinėjimus, tiek istorijos vaidmenį bei paskirtį privačiame ir viešajame gyvenime“⁴⁶.

Iš esmės panašią problematiką gvildena ir prancūzų *Annales* mokyklos istorikai. Šalia to, kad šiai istoriografijos tradicijai jau nuo seno buvo būdinga domėtis materialine kultūra⁴⁷, 8–9 deš. grupė tyrinėtojų ėmėsi istorinių vaizdinių funkcionavimo masiniu pavidalu nagrinėjimo. Jie parengė septynių tomų straipsnių rinkinį *Atminties vietos*. Įdomu, kad veikalo sudarytojas Pierre Nora įvade rašo, jog „paveldo sąvoka turėjo apimti visą knygą. Tačiau paveldas nėra tik istorijos saugykla, jis taip pat yra idėja, turinti savo istoriją“⁴⁸.

Tad atnaujintas istorijos mokslas turi tyrinėti ne tik nacionalinio identiteto simbolių kilmę ir funkcionavimą, pati istorinė atmintis, istorinė visuomenės kultūra privalo tapti analizės objektu. „Atminties vietos“ yra ne tik praeities, bet ir kolektyvinio solidarumo liekanos. Jos atlieka memorialinę funkciją kultūroje, kuri linkusi užmiršti, jos siūlo ritualus deritualizuotam sociumui, jos leidžia patirti sakralinius išgyvenimus sekularizuotiems piliečiams, jos suteikia priklausomybės grupei ir solidarumo jausmą individams, netekusiems kolektyvinio identiteto. P. Nora skiria tris „atminties vietų“ reikšmes: materialinę, simbolinę ir funkcinę, kurios dažnai persipina tarpusavyje⁴⁹. Svarbiausia, kad atminties vietos reikalauja pastangų, nes „be memorialinio budrumo istorija jas greit nušluotų“⁵⁰.

Taigi akademinės istorijos atnaujinimo projektai smarkiai keičia įprastus jos santykius su paveldosauga. Tiek vokiečių, tiek prancūzų istorikai siūlo pažvelgti į kultūros vertybes kaip į bendrosios istorinės kultūros sudedamąją dalį. Ieškoma

⁴⁴ J. Rüsenas, Pasakojamosios galios raida, mokantis istorijos. Moralinės sąmonės ontogenezės hipotezė // Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika. Švietimo studijų sąsiuvinis nr. 2 (sud. A. Poviliūnas). Vilnius: Solertija, 1997, p. 28–48.

⁴⁵ A. Poviliūnas, Naujų istorijos didaktikos metmenų ieškant // Istorinė sąmonė..., p. 8.

⁴⁶ J. Rüsenas, Istorijos didaktika Vakarų Vokietijoje // Istorinė sąmonė..., p. 24.

⁴⁷ Plačiau apie tai žr. J.-M. Pesez, Histoire de la culture matérielle // La nouvelle histoire (sous la dir. de J. Le Goff). Paris: Flammarion, 1988, p. 191–229.

⁴⁸ Les lieux de mémoire. La Nation. Paris: Gallimard, 1984, vol. II, p. 404.

⁴⁹ P. Nora, Entre mémoire et histoire. La problématique des lieux // Les lieux de mémoire. La République. Paris: Gallimard, 1984, vol. I, p. XXXIV.

⁵⁰ Ten pat, p. XXIV.

naujų didaktinių priemonių, norint aktyviau įtraukti visuomenę į praeities pažinimo ir kultūros paveldo saugojimo darbą (naujos muziejinių veiklos formos, „paveldo dienos“, „gyvoji archeologija“ ir pan.). Istoriko tyrimo objektu tampa konkrečios epochos elgesys su disponuojamu paveldu – atrankos motyvacijos yra ne tik santykio su praeitimi, bet ir ateities „konstravimo“ indikatorius, signalizuojantis tam tikrą visuomenės mentaliteto pobūdį. Be to, iš postmoderno idėjų perėmus multiperspektyvumo principą, siūloma žvelgti į praeitį ir į paveldą iš įvairių rakursų, taip atmetant ideologinio manipuliavimo galimybę.

Tačiau skirtis tarp „istorijos“ ir „paveldo“ išlieka. Pasak šio klausimo tyrinėtojų, egzistuoja aiškus skirtumas tarp praeities (to, kas įvyko), istorijos (selektyvių pastangų tai aprašyti), istorinės atminties ir paveldo (dabartinio, iš istorijos kylančio produkto)⁵¹. Tačiau jie taip pat pripažįsta, kad tiek istorija, tiek paveldas naudoja praeitį panašiais tikslais. Šiuolaikinė istorika teigia, kad istorija nėra istorinių faktų rinkinys, „panašus į pašto ženklų kolekciją ar antikvariatą“, šie faktai neegzistuoja, kol istorikas jų nesukuria. Paveldo atvejis panašus: bet kuris paveldas pagal apibrėžimą yra kieno nors paveldas ir tas kažkas sprendžia, ar jis galės toliau egzistuoti. Skirtumas tarp istorijos ir paveldo yra ne tas, kad pirmoji yra „tikra“, o antras ne, iš tiesų abu jie yra selektyvūs ir subjektyvūs dabarties produktai, skirti patenkinti nūdienos reikmes. Abu jie naudoja praeitį ją perinterpretuodami iš naujo. Istorija yra tai, ką istorikas mano esant verta užrašyti, o paveldas – tai, ką šiuolaikinė visuomenė mano esant verta paveldėti iš praeities ir išsaugoti ateičiai. Skirtumas tarp jų tik tas, kad paveldas turi daugiau įvairių išteklių, toleruoja įvairiausias (ir nemokslines) interpretacijas, kurios yra akivaizdesnis ir konkretesnis vartojimo produktas nei istoriniai veikalai⁵².

Istorija, pateikdama dabarčiai priimtina praeities vaizdinį, atlieka daug funkcijų, viena iš jų – formuoti įvairių lygių tapatumus (lokalinį, regioninį, nacionalinį, kontinentinį, pasaulinį), kurie apgaubdami vienas kitą sukuria vadinamąjį „matrjoskos efektą“⁵³). Juos skatina, aktualizuoja ir palaiko ar, priešingai, slopina tam tikros socialinės institucijos – švietimo sistema, muziejai ir pan.⁵⁴

Be to, istorija yra tik viena iš disciplinų, tiriančių paveldo žaliavą. Šiandienos istorikai jau suvokia, kad nėra vienos „tikros“ istorijos, o yra daug jos versijų ir kad istorija visuomet interpretuojama dabarties šviesoje. Tai kelia daug pavojų. Pavyzdžiui, paveldo objekto vadybininkai pateikia tik vieną iš keleto galimų jo istorijos versijų. Tai lankytojus gali vesti prie išvados apie melo neišvengiamumą paveldo interpretacijose. Ar iš tiesų „praeitį keičia jos dirbtinis vaizdinys, o mes esame pasmerkti ieškoti istorijos, remdamiesi nuosavais popvaizdiniais ir tos istorijos beribiais simuliakrais?“ – klausia britų menotyrininkas R. Hewisonas⁵⁵.

⁵¹ J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, *Dissonant Heritage...*, p. 5–6.

⁵² Ten pat, p. 6.

⁵³ *European Heritage Planning and Management...*, p. 8.

⁵⁴ G. J. Ashworth, *From History...*, p. 13.

⁵⁵ R. Hewison, *Heritage: An Interpretation // Heritage Interpretation* (ed. by D. Uzzell). London: Belhaven Press, 1989, vol. 1, p. 21.

Jeigu paveldas yra produktas, pagamintas šiuolaikiniam vartojimui, o ne praeities liekanų ar atmintinų įvykių rinkimas, tokiu atveju jis yra sąmoningai sukurtas siekiant realizuoti tam tikrus dabarties politinius bei ekonominius tikslus. Todėl jo kūrimo ir pateikimo vartotojui procesas reikalauja strateginio įsikišimo, kad būtų užbėgta už akių potencialiems konfliktams ir prasminiams disonansams. Čia istoriko vaidmuo gali tapti net labai reikšmingas, ypač formuojant ir pateikiant akademiškai tikslas ir tinkamai vertybiškai angažuotas paveldo interpretacijas.

5. INTERPRETACIJŲ PROBLEMA

Šiuolaikinėje paveldonaudoje eksponavimas, o paveldošvietoje – interpretacija tampa svarbiausiomis funkcijomis. Interpretacija yra ir labai senas fenomenas (pasakojimai iš kartos į kartą, perduodantys žinias, tikėjimus, vertybes, pasaulėžiūrą, požiūrį į gamtinę bei gyvenamąją aplinką), ir tuo pačiu visiškai naujas, susijęs su paveldo industrijos atsiradimu, o nūnai disponuojantis ir plačiausiomis technologinėmis galimybėmis.

Interpretaciją paprasčiausia apibrėžti kaip „meną paaiškinti vietovės reikšmę jos lankytojams, pabrėžiant jos išsaugojimo poreikį“⁵⁶. Paveldo interpretacijos yra vertos didelio dėmesio, nes būtent jas pasitelkus paveldo ištekliai paverčiami produktais. Pažymėtina, kad paveldo produktu tampa ne pats išteklius, o būtent jo interpretacija⁵⁷. Interpretacijos procesas apima išteklių atranką iš visos jų žaliavos ir atitinkamą „įpakavimą“. Galutinis produktas – „paveldas“ – nebėra vien tas pats išsaugotas istorinis reliktas. Jo reikšmė ir vertė visiškai priklauso nuo esamo ar būsimo vartotojo interesų.

Skirtingi produktai, orientuoti į skirtingas rinkas, gali būti sukurti iš tos pačios žaliavos komplekso, bet remtis skirtingomis interpretacijomis. Kaip ir kitur, remiantis verslo logika, čia paveldo produktas apibrėžiamas pasitelkiant ne egzistuojančius išteklius, o vartotoją. Tokiu būdu potencialių produktų skaičius ir pobūdis tampa neribotas, o galutinis produkto pavidalas visiškai nepriklauso nuo pirminių resurso savybių – tad dažnai ir neatspindi istorinės tikrovės. Taigi paveldo industrija išnaudoja istorinę praeitį ir relikthus instrumentiškai.

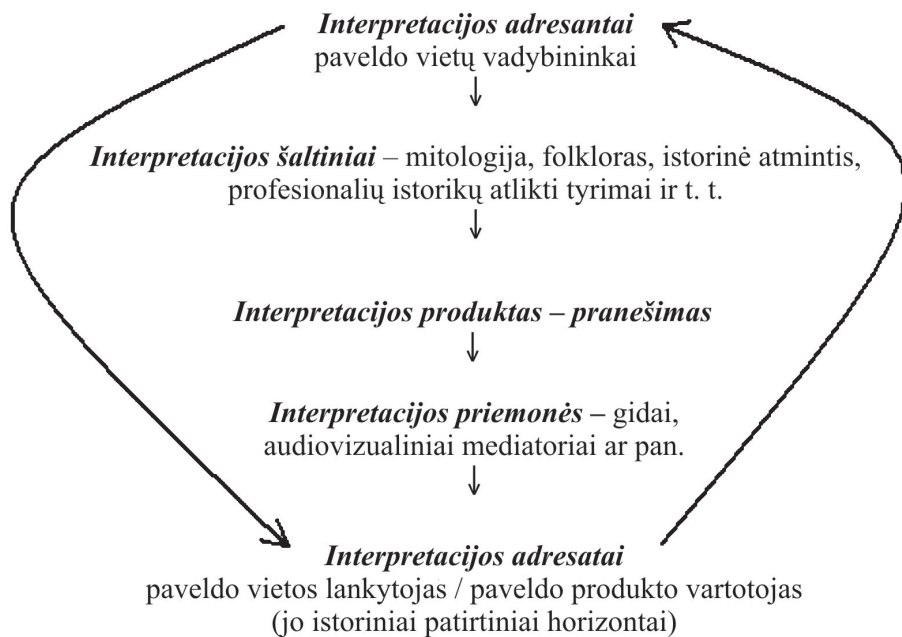
Manoma, kad pati interpretacija šiandien tampa paveldu, nes parduodamos interpretacijos, o ne fiziniai ištekliai⁵⁸. Paveldo produktu tampa tiek specifinė partitis, pavyzdžiui, apsilankymas muziejaus parodoje, tiek gilesniu lygmeniu per šią patirtį įsisąmoninta nemateriali idėja arba išgyventas jausmas, kuriuo gali tapti fantazija, praeities nostalgija, malonumas, pramoga, pasididžiavimas ir t. t. Kitaip tariant, paveldo vietos lankytojas iš tiesų „perka“ verbalinę ar neverbalinę *pranešimą* (*-mus*), kurį įkūnija ir išreiškia konkreti vieta.

⁵⁶ D. Aldridge, How the Ship of Interpretation was Blown off Course in the Tempest: Some Philosophical Thoughts // *Heritage Interpretation...*, p. 64.

⁵⁷ G. J. Ashworth, *From History...*, p. 17.

⁵⁸ Ten pat, p. 24.

Schema. Interpretacijos procesas

Šių pranešimų turinys ir formos priklauso nuo tikslinės paveldo resursų atrankos, jų pavertimo vartojimo produktais ir „įpakavimo“ proceso, kurį inicijuoja paveldo vadybininkai ir interpretatoriai, vedami sąmoningų ar nesąmoningų nuostatų, idėjų ir vertybių. Pavyzdžiui, „dominuojančios ideologijos hipotezė“ teigiama, kad per savo kontroliuojamus paveldosaugininkus valdantieji elitai per paveldą paprastai siekia legitimuoti savo valdžią, prezentacijoms pasirinkdami progresistinę istorinės raidos viziją⁵⁹.

Tad bet kokia interpretacija remiasi atranka. Pranešimams konstruoti iš visų įmanomų temų interpretatoriai neišvengiamai turi pasirinkti tik vieną ar keletą. Vadinasi, kitos potencialios temos bus apeitos ir neišnaudotos. Esama įvairių paveldo produkto interpretacijos strategijų (žinoma, būtų idealu, jeigu kiekvienas lankytojas gautų norimą (iki pačios akademiškai sudėtingiausios) informaciją arba negautų jokios, jei nepageidauja). Pagrindinės jų apima pasirinkimą tarp generalizacijos ar partikuliacijos, homogeniško ar heterogeniško produkto pateikimo⁶⁰.

Dauguma paveldo industrijos strategų renkasi generalizaciją. Turizmo logika reikalauja turtingą ir įvairialypę praeitį redukuoti į lankytojui lengvai suvokiamą

⁵⁹ Apie „dominuojančios ideologijos hipotezė“ plačiau žr. European Heritage Planning and Management..., p. 63.

⁶⁰ G. J. Ashworth, From History..., p. 25–26; J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, Dissonant Heritage..., p. 21–22.

charakteristikų tinklą, kad paveldo produktas būtų lengvai susiejamas su vartotojo, dažniausiai neturinčio specialiųjų žinių, išgyventa patirtimi ir istorinio pažinimo poreikiais. Todėl homogeniški paveldo produktai gali būti lengviau suvokti ir įsisavinti, o galimų interpretacijų ar skirtingų produkto aspektų konfliktas minimizuotas. Pavyzdžiui, nacionalinis ar lokalinis tapatumas gali remtis nedaugeliu stereotipinių savybių, reprezentatyvių asmenybių ir mitų. Toks homogeniškas produktas gali būti sąmoningai orientuotas į užsienio turistus. Tačiau plėtojantis paveldo turizmui buvo pajusta, kad homogeniški produktai nebepatenkina įvairialypės publikos poreikių ir potencialiai patys kuria disonansą. Todėl buvo pradėta skatinti alternatyvių, heterogeniškų, paveldo produktų kūrimą, formuojant naujas jų rinkas. Tačiau siekiant pabrėžti paveldo produkto unikalumą, ką įkūnija jo partikuliarizacijos strategija, galimi bandymai remtis ir nacionalinių, regioninių ar lokaliųjų identitetų konkurencija bei konkrečiais politiniais interesais, nulemtais, pavyzdžiui, decentralizacijos ar separatizmo⁶¹. Vis dėlto šiuolaikinėje paveldo industrijoje tai veikiau yra „šalutiniai“ interpretacijos faktoriai. Iš esmės ji daugiausia yra orientuota į atvykstančius turistus ir savo ruožtu, kaip matėme, jai irgi daroma įtaka (grįžtamasis ryšys⁶²). Be to, interpretatoriai privalo atsižvelgti į faktą, kad gautas pranešimas gali būti gavėjo suvoktas kitaip nei siuntėjo. Kai kuriais atvejais (ypač smurtinio paveldo vietovėse) tai gali turėti didelės reikšmės.

Ar bet kurios paveldo vietovės ir objektai yra prieinami interpretacijai? Tradiciniame „disciplininiame“ muziejuje interpretacijai būdavo skiriama nedaug dėmesio, o dabar ji tampa ypač reikšminga paveldo naudojimo sritimi. Tačiau ir šandien interpretacija ne visuomet yra lengvai prieinama, pavyzdžiui, ja mažai ar nepakankamai naudojasi architektūrinio ar istorinių miestų paveldo vadyba (pastatai saugomi dėl jų vidinės vertės ir dažnai būna uždari publikai). Kitas kraštutinis yra teminis parkas, ištiesai besiremiantis interpretacija. Būtina paminėti, kad ji ne visuomet yra ir pageidautina, pavyzdžiui, jeigu lankytojai labiau trokšta būti linksminami, o ne mokomi ar moralizuojami⁶³. Šiuo atveju pažymėtina ir priešinga problema – pasitelkus interpretaciją atsirandanti indokrinacijos ar propagandos galimybė⁶⁴.

Dažniausiai taikomi du pagrindiniai interpretacijos metodai: 1) vadinamoji *gyvoji* interpretacija (nuo gido iki kostiuminių istorinių įvykių inscenizacijų) ir 2) *technologinė* (kompiuteriai, žemėlapiai, informaciniai lapeliai ir t. t.). Specialistų teigimu, nepaisant šiuolaikinių technologijų teikiamų galimybių, efektyvesnė išlieka pirmoji. Jai perteikti renkamosi įvairios priemonės, pavyzdžiui, gidas gali vilkėti epochos kostiumu ir veikti arba kaip šiuolaikinis interpretatorius, arba kaip tos epochos atstovas. Inscenizacijų atvejais interpretatoriai neprivalo pasakoti iš anksto nustatytos istorijos, o tiesiog užsiima tam tikra atkuriamąja veikla, gali at-

⁶¹ J. E. Tunbridge, G. J. Asworth, *Dissonant Heritage...*, p. 21–22.

⁶² J. Fiske, *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 38–39.

⁶³ *European Heritage Planning and Management...*, p. 127.

⁶⁴ Apie tai, kaip turistus vedžijantis gidas atstovauja valdžios poreikiams, plačiau žr. C. Bertho-Lavenir, *Suivre le guide? // La confusion des monuments...*, p. 151–163.

sakinėti ir į lankytojų klausimus, taip skatindami juos įsitraukti į veiksmą. Tokiu būdu lankytojo vaidmuo interpretuojant svyruoja nuo pasyvaus informacijos priėmėjo iki aktyvaus dalyvio. Tačiau čia esama ir paradokso. Interpretacija tampa pagrindiniu publikos intereso objektu, o autentiški daiktai nėra reikalingi. Šiandien kai kurie muziejai metasi į kitą kraštutinumą ir labiau rūpinasi audiovizualinių priemonių įdiegimu, nei artefaktų kaupimu. Vadinasi, autentiškos paveldo vertybės gali būti panaudotos kitiems tikslams, kitose rinkose arba net būti apleidžiamos. Tačiau virtualybė arba kopijos iš tiesų yra naudingos tais atvejais, kai autentas yra galutinai prarastas arba nyksta.

Kokia istorikų vieta kuriant ir pateikiant paveldo interpretacijas vartotojams?

Pati praeitis *per se* yra emociškai neutrali. Ji nėra nei jaudinanti, nei nuobodi, nei gera, nei bloga, nei vertinga, nei nevertinga. Tai labai skiriasi nuo paveldo produkto, kuriam vertės atributus suteikia ne tai, kas praeityje įvyko ar pasiekė mūsų dienas, o mes patys arba, tiksliau, mūsų ne visai racionalus gebėjimas reaguoti į tai, su kuo mes emociškai identifikuojamės⁶⁵. Šie skirtingi interpretacijos rakursai paprastai ir atskiria istoriką nuo paveldo vietų interpretatoriaus, nes istorikui svarbiau paaiškinti istorinio proceso raidą, nei aktualizuoti jo vertes.

Takoskyra tarp jų regima ir kitur. Akademiškai korektiškos profesionalių istorikų siūlomos konkrečių objektų, vietovių ar įvykių interpretacijos gali net trukdyti paveldo interpretatoriams dėl savo *infliacinio* arba, priešingai, *perteklinio* pobūdžio. Pirmuoju atveju istorikai turi *per mažai* šaltinių, kad galėtų užtikrintai pateikti išsamų praeities fragmento vaizdinį. Antruoju – priešingai, turi jų *per daug* (tai daugiau liečia naujųjų ir ypač naujausių laikų istorijos interpretacijas), be to, mato daugybę interpretacijos galimybių, kurios dėl vaizdo sudėtingumo nebegali būti sutrauktos iki lankytojų poreikius ir interpretatorių siekius galinčio tenkinti vieno prasminio pranešimo.

Pasak D. Lowenthalio, „joks istorinis pasakojimas negali uždengti visų praeities įvykių totalumo, nes jų turinys yra potencialiai begalinis. Net labiausiai detalizuotas istorinis naratyvas apima tik praeities įvykių visumos dalelę. Praeities įvykių negrįžtamumas užkerta kelią jų totaliai rekonstrukcijai“⁶⁶. Be to, skirtingai nuo istorinės atminties ar reliktų, istorija visuomet turi reikalą su kieno nors kito pateikta praėjusių įvykių interpretacija, nes šaltiniai atspinti ne „grynąją“ praeitį, o tokią, kokią matė tų įvykių liudininkai. Tad dėl istorikų nepajėgumo prisiliesti prie istorinės „realybės“ visuomet tenka kalbėti ne apie istorinių interpretacijų *tikslumą*, bet veikiau apie jų didesnę ar mažesnę *tikėtumą*. Tačiau tikslumo siekis turėtų išlikti. Pasak specialistų, gera interpretacija turėtų prasidėti maždaug taip: „tai paskutinė teorija apie ...“, arba „manau, yra keletas būdų pasakoti šią istoriją...“⁶⁷

⁶⁵ P. Fowler, *Heritage: A Post-Modernist Perspective* // *Heritage...*, p. 60.

⁶⁶ D. Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 214–217.

⁶⁷ *European Heritage Planning and Management...*, p. 131.

Kad ir kokios būtų interpretacijos, jos neišvengiamai sukelia etinių problemų. Paveldas visuomet egzistuoja dabartyje, todėl jame glūdinčios etinės problemos irgi yra susijusios su dabartimi⁶⁸. Pavyzdžiui, galime atkurti praeities epizodą, bet rizikuojame susidurti su to meto vertybėmis arba normomis, kurios gali būti priešingos mūsų laikams (pavyzdžiui, rasizmas, seksizmas ir pan.). Todėl interpretacijose iš praeities dažnai yra sąmoningai ar nesąmoningai „išvalomi“ šie nepageidautini efektai. Pavyzdžiui, per mūsų inscenizacijas niekas nežūsta, moterys dalyvauja lygia-teisiškai, atlikdamos net istoriškai vyriškus vaidmenis, vaikai, aplankę XIX a. „mokyklą“, nėra plakami ir t. t. Tai kelia klausimą, kuri praeitis tikra ir teisinga – „kaip iš tikrųjų buvo“, ar ta, kurią sukonstruojame, atsižvelgdami į lankytojų lūkesčius bei dabarties „politinio korektiškumo“ reikalavimus? Tokiu būdu interpretacijos neišvengiamai kelia „tiesos“, „istoriškumo jausmo“ ir empatijos problemą, ypač svarbią edukacijai. Istoriografijos, komunikacijos ir psichologijos teorijos čia turi ką veikti, ypač sprendžiant socialinių, etninių ar lyčių stereotipų įveikos klausimus.

Anot vieno pirmųjų autorių, kuris analizavo paveldo interpretacijos klausimus, F. Tildeno, „pagrindinis interpretacijos tikslas yra ne informacija, bet provokacija“⁶⁹. Pasakojimas sukelia lankytojų jausmus, o jie yra vartai į praeities pažinimą. Taip pat manoma, kad svarbu palikti vietos lankytojo vaizduotei, o ne siekti sukurti visiškai išplėtotą praeities fragmento vaizdinį⁷⁰. Čia irgi gali susikirsti profesionalaus istoriko ir paveldo interpretatoriaus nuostatos.

Nepaisant šių skirtumų, istorikas gali būti iš tiesų reikalingas kuriant paveldo interpretacijas. Ne tik kaip pasyvus vieno iš žaliavos interpretacijoms šaltinio – istoriografinių veikalų – kūrėjas, bet ir kaip interpretacijų adresantas. Istorijos mokslas anaip tol ne „vidinio vartojimo“ reikmėms jau seniai naudojasi istorijos didaktikos siūlomais metodais, aktyviai svarstydamas problemas, kaip įvairiomis priemonėmis perteikti istorines žinias neprofesionalams.

Galiausiai jeigu interpretacijos atveju istorikai ir paveldo vietų vadybininkai susiduria su jau egzistuojančių objektų išsaugojimo ir pateikimo visuomenei problemomis, tai galima eiti dar toliau. Istorikų kompetencija šiandien tampa paklausiu *dabartiniuose* praeities veikėjų, vertybių, įvykių ir pan. įprasminimo ir įamžinimo projektuose. Jų dalyvavimas šioje veikloje gali ypač pasitarnauti potencialių ar realių prasminių praeities interpretavimo disonansų suvaldymui. Tačiau joks istorikas, kad ir kaip norėtų, deja, negali pretenduoti į itin reikšmingą vaidmenį formuojant ar išlaikant piliečių istorinę savimonę ir juo labiau nėra pajėgus nuspėti ateities istorinės kultūros turinio bei formų, numatyti, kiek ilgaamžės ir aktualios bus jo inicijuojamos bei palaikomos „atminties politikos“ strategijos ir taktikos. Tad klausimas dėl „deramos“ istoriko „vietos“ istorinės atminties ir kultūros paveldo įprasminimo darbuose tebelineka atviras.

⁶⁸ G. J. Ashworth, *From History...*, p. 25.

⁶⁹ F. Tilden, *Interpreting our Heritage*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1984, p. 9.

⁷⁰ B. Craig, *Interpreting the Historic Scene: The Power of Imagination in Creating a Sense of Historic Place* // *Heritage Interpretation...*, p. 107–112.

VIETOJE IŠVADŲ

Tradiciniai santykiai, kai istorija buvo pagalbinis paveldotyros mokslas, iš esmės užsiėmęs šaltinių tyrimu, siejami su panašia judviejų tyrimo objekto klasifikacija – tiek tuometinė istoriografija, tiek paminklosauga domėjosi atskirybėmis, ar tai būtų pavieniai įvykiai, asmenys, ar iškilūs paminklai. Todėl tyrimo objekto sampratos praplėtimas, įtraukiant visuomenei svarbius procesus, struktūras ar kultūros vertybes, žymi ir kokybinį tarpdisciplininių ryšių pasikeitimą.

Naujausios istoriografijos kryptys siekia apimti ir materialaus paveldo sferą, integruodamos ją į bendresnę istorinės kultūros kategoriją. Savo ruožtu šiuolaikinės paveldo sampratos pradeda apimti ir nematerialias jo apraiškas, tokias kaip žinios, įgūdžiai ir mokėjimai, vertybės ir pan. Istorikas šiomis sudėtingomis aplinkybėmis gali rinktis, ar likti paveldosaugos proceso „statistu“, ar priešingai, pabandyti imtis jo formuotojo vaidmens. Žinoma, ši ambicinga pastanga nėra įmanoma be tinkamo pasiruošimo (juk, kaip parodyta pirmiau, paprastai istorinės praeities interpretacijos euristiškai ir normatyviai labai skiriasi nuo analogiškų paveldo produkto interpretacijų, tad būtina suvokti jų kūrimo specifiką) ir, žinoma, be geranoriško suinteresuotų mokslų šakų atstovų tarpusavio bendradarbiavimo. Tačiau tik tokiu būdu istorikas turi galimybę realiai tapti „ne tik praeities, bet ir ateities pranašu“.